

Yayın Değerlendirme / Review

Türkoloji Tarihinde Samoyloviç ve Eserleri

Eyüp Bacanlı*

Günümüz Rus Türkolojisinin önde gelen isimlerinden G. F. Blagova ve D. M. Nasilov, 20. yüzyıl Rus Türkolojisinin büyük isimlerinden Aleksandr Nikolayeviç Samoyloviç'in seçilmiş makalelerini ve iki kitabını içeren 1053 sayfalık bir eser yayımladılar: Samoyloviç, A. N. (2005). *Tyurkskoye Yazıkoznaniye Filologiya Runika*. Yay. Haz. G. F. Blagova & D. M. Nasilov. Moskva: Vostoçnaya Literatura RAN.

Kitapta toplanan eserlerin çoğu Samoyloviç hayattayken yayımlanmış olmasına rağmen arşiv niteliğindeki bazılarının ilk defa bu kitapta yayımlanıyor olması kitabı değerli kılan özelliklerinin başında gelmektedir. Böylelikle Türkologlar Samoyloviç'in Türkolojiye olan esaslı katkısını bir bütün halinde görme ve ondan faydalanma imkânını yakalamışlardır. Aslında Samoyloviç'in eserlerinin toplu halde basımı meselesi 1970'li yıllarda gündeme gelmiş ve konu başlıklarına göre 3 cilt halinde basılması Sovyet Bilimler Akademisi tarafından kararlaştırılmıştır. Ancak F. D. Aşnin ve V. D. Arakin tarafından Bilimler Akademisi'ne bağlı Dilbilim Enstitüsü'nde yayına hazırlanan Dilbilim'le ilgili makalelerin yer aldığı 1. cildin 1979'daki basımından sonra, müteakip iki cildin hazırlanması ve basımı, edebiyat, folklor ve etnografya alanlarındaki bilim adamlarının projeye katılmaması sonucu akamete uğramıştır. Dilbilimle ilgili basılan ciltte de projede öngörülen 54 makaleden 21'ine yer verilmemiştir. Ancak seçilmiş çalışmaların yer aldığı bu ilk kitaba ayrıca Samoyloviç'in Osmanlıcanın küçük grameri olarak kaleme aldığı "Kratkaya Uçebnaya Grammatika Osmansko-Turetskogo Yazıka" adlı eseri ve Kırım Tatarcasının küçük bir grameri olarak kaleme aldığı "Opıt Kratkoy Kırmsko-Tatarskoy Grammatiki" adlı eseri de dâhil edilmiştir. Bu iki gramer denemesi, burada ele alınan yeni kitaba dâhil edilmemiş eserlerdir. Elimizdeki eser, Samoyloviç'in seçilmiş çalışmalarını ihtiva eden 1979 baskılı ilk eserin dilbilimle ilgili kısmını bazı yeni makaleler ve yayına hazırlayanların

* TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / ANKARA
bacanlı@tobb.edu.tr

yorumlarıyla ikmal etmekte, 70'li yıllarda ortaya konan proje doğrultusunda edebiyat, folklor, tarih ve etnografya ile ilgili basılması öngörülen pek çok çalışmayı da bir araya getirmektedir.

Kitabı yayına hazırlayan G. F. Blagova ve D. M. Nasilov'un emeği sadece Samoyloviç'in çalışmalarını bir araya getirmekten ibaret değildir. Samoyloviç'in bugüne dek yayımlanmamış arşiv çalışmalarını da yayımlamışlar ve dipnotlarla açıklamışlardır. Leksikolojiye başlığını taşıyan kısımda Balkar Türkçesindeki ay adlarıyla ilgili arşiv çalışması, ilk defa bu kitapta G. F. Blagova tarafından yayına hazırlanmıştır. Kitabın ikinci bölümünde bir arşiv çalışması da D. M. Nasilov tarafından yayına hazırlanmıştır. D. M. Nasilov, kitabın dilbilimle ilgili birinci bölümünü, G. F. Blagova ise Türk Edebiyatını konu alan ikinci bölümü derleyip düzenlemiştir. Yayına hazırlayanlar, kitabın son kısımlarına F. D. Aşnin tarafından hazırlanan ve Samoyloviç'in tüm eserlerini içeren bir bibliografyayı ve L. V. Dmitriyeva'nın Samoyloviç'in yayımlanmamış eserleriyle ilgili tespitlerini içeren bir yazısını da ekleyerek eseri zenginleştirmişlerdir. G. F. Blagova ve D. M. Nasilov ayrıca Samoyloviç'in toplam 20 çalışması hakkında kitabın son kısmında (976-997) yorum ve haşiyeler eklemişlerdir. Kitabın, ince işçilik gerektiren kısımları da yayına hazırlayanlar tarafından tamamlanmıştır. Bunlar, kitaptaki bütün kısaltmalar, atıf yapılan bütün eserlerin kaynakçası, isim indeksi ve Türkçe eserlerin indeksi gibi kısımlardır.

Kitabın, G. F. Blagova ve D. M. Nasilov'un yazılarına ayrılan ilk kısımları

Kitapta ilk olarak yayına hazırlayanların yazdıkları bir giriş kısmı bulunmaktadır (3-12). Bu kısımda, kitabın hazırlanma gerekçesi ve yayına hazırlama süreci hakkında bilgiler verilmektedir.

Kitabın ikinci kısmı (13-50) G.F. Blagova tarafından yazılan Samoyloviç biyografisidir ve "Türkolog bilim adamı ve dilbilimci, Orta-Asya Türk edebiyatı tarihinin ve edebi dillerin tarihinin araştırmacısı olarak A. N. Samoyloviç" başlığını taşımaktadır. Bu kısım, Blagova'nın bilim adamı biyografisi yazmadaki ustalığını ve araştırmacı yönünü göstermektedir.

Blagova'nın biyografi yazısından bazı yerleri Türkiyeli Türkologlarla paylaşmak yerinde olacaktır. 1880 yılında doğan A. N. Samoyloviç, Rus Türkolojisinin yüksek profilli Türkologlarından biridir. Araştırma alanları Türk dilbilimi, edebiyat bilimi, Orta-Asya Türk edebiyatı, edebiyat tarihi ve etnografyadır. Samoyloviç ayrıca runik anıtlar, Eski Uygur metinleri ve yarlıklar

konusunda da çalışmıştır. 1929 yılında Sovyet Bilimler Akademisi üyesi olan Samoyloviç 1934'ten 1937'ye kadar fiilen, öldürüldüğü tarih olan 13 Şubat 1938'e kadar da resmen Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü'nün müdürlüğünü yürütmüştür (13).

Stalinli yıllar Sovyet rejiminin en baskıcı yıllarıdır ve asılsız ithamlarla ölüme veya Sibiry'a'daki kamplara gönderilen milyonlarca insan gibi Samoyloviç de 1937 Ekim'inde "Japonya hesabına casusluk" yaptığı suçlamasıyla tutuklanır. 13 Şubat 1938'de yapılan 15 dakikalık kapalı duruşmada 'kurşuna dizilerek öldürülmesine' karar verilir ve infaz aynı gün gerçekleştirilir. Parlak bir bilim adamı olan Samoyloviç, hayattan insafsızca koparılır. İdam kararında sunlar yazmaktadır: "Samoyloviç, Pantürkist olan Radloff ve diğerlerinin tesiriyle Türk halkları araştırmaları üzerine çalışarak Pantürkizm fikirlerine sahip olmuştur". Stalin'in ölümünden 3 yıl sonra 1956 yılında Samoyloviç'e şeref ve itibarı iade edilir. 1963'ten itibaren yayımlanmamış çalışmaları F. D. Aşnin tarafından yayımlanmaya başlar. 1978 yılında Leningrad'da düzenlenen VI. Türkoloji Konferansı Samoyloviç'e ithaf edilir (13, 49).

Öğrencilik yıllarından başlayarak Türkmenistan'ı ve tüm Orta-Asya'nın yanı sıra Türkiye'yi de birkaç defa ziyaret eden ve farklı coğrafyalardaki günlük konuşma Türkçesine hâkimiyetiyle ün kazanan Samoyloviç, önce hocası Melioranskiy'den sonra da Radloff'tan dersler almıştır. Bu yüzden Samoyloviç, Rus Türkolojisi çevrelerinde Radloff ekolünün temsilcilerinden biri olarak kabul edilir. Samoyloviç, hayatı boyunca eserlerinde *Türk* ve *Türkçe* kelimeleri için Rusçadaki 'turetskiy' terimini kullanır. Bilindiği gibi bu kelime günümüz Rusçasında sadece Türkiye Türkçesi ve Türklerini karşılayan bir içeriğe sahiptir. Ancak Samoyloviç eserlerinde, *Türki* anlamına gelen Tyurkskiy (İng. Turkic) terimini nadiren kullanmıştır (13-50).

Biyografiyi okudukça Blagova'nın bilim adamı portresi araştırmalarındaki derinliği ve genişliği daha fazla hissedilmektedir. Blagova, Samoyloviç'in biyografisini İsmail Gaspıralı, P. M. Melioranskiy, V. V. Barthold, S. E. Malov, N. İ . Aşmarin ve V. A. Gordlevskiy'le olan mektuplaşmalardan ve Samoyloviç'in şahsî notlarından aldığı pasajlarla desteklemiştir.

Kitabın, Samoyloviç'in makale ve kitaplarına ayrılan bölümleri

Eserin Samoyloviç'in makalelerine ayrılan kısmı birbiriyle ilişkili, birbirinin devamı niteliğinde olanlar da dâhil olmak üzere 59 ayrı çalışmanın yer aldığı iki bölümden oluşur. Kitabın birinci bölümü (53-332) "Türk Dilbilimi – Tyurkskoye Yazıkoznaniye" başlığıyla adlandırılmıştır. Bu bölümde yine alt

başlıklar halinde gruplandırılan toplam 34 makale yer almaktadır. Kitabın ikinci bölümü (335-948) “Türk Edebiyatları Tarihi ve Edebi Dillerin Tarihi – İstoriya Tyurkskix Literatur i İstoriya Literaturnih Yazıkov” başlığıyla verilmiştir.

Birinci bölümün ilk kısmı “Genel meseleler – Obşçıye voprosı” başlığıyla adlandırılmış ve buraya Samoyloviç’in fonetik özellikleri temelinde Türk dillerinin tasnifini ve onların genel özelliklerine yönelik görüşlerini içeren makaleler ile 19. asırda Rusça yazılmış Türk dilleri gramerleri, hocası P. M. Melioranskiy ve Wilhelm Thomsen’i anlattığı makaleler dâhil edilmiştir.

İkinci kısım “Runik ve diğer yazılı anıtlar – Runiçeskiye i drugıye pismennıye pamyatniki” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde runik, Uygur, Arap harfli eski Türkçe metinlerle Codex Cumanicus’un yorumlandığı makaleler yer almaktadır.

Üçüncü kısım “Sözlük bilimi - Leksikologiya” başlığını taşımaktadır. Bu kısımda iki temel konu ön plana çıkmaktadır. Bunlardan birincisi akrabalık ilişkileri terminolojisiyle, ikincisi ise çeşitli Türk halklarının takvim algısıyla ilgilidir. Birinci konu çerçevesinde cinsiyet farklılıklarının dile yansımaları ve çeşitli Türk dillerindeki tabu kelimeler ele alınmaktadır. Bu kısımda yer alan makalelerden olan “Türk dillerinde *zengin ve fakir* – *Bogatıy i bedniy v Tyurkskix Yazıkax*” başlıklı uzun çalışma, Samoyloviç’in Türk dillerinin sözlüksel zenginliğine ve anlamca birbirine yakın onlarca sözcüğün nüanslarına vakıf oluşunu ve dilsel duyarlılığını göstermesi bakımından dikkate değerdir.

Kitabın ikinci bölümü “Türk Edebiyatları Tarihi ve Edebi Dillerin Tarihi – İstoriya Tyurkskix Literatur i İstoriya Literaturnih Yazıkov” başlığını taşır. Bu bölümde iki el yazması eserin tıpkıbasım, inceleme ve tercümelerinin yer aldığı iki kitabın da dâhil edildiği toplam 25 çalışma yer almaktadır.

İkinci bölüm dört kısımdan meydana gelmektedir. Birinci kısım “XVI-XIX. yüzyıllarda tarihî manzumeler – İstoriçeskiye poemı XVI i XIX vekov” başlığını taşımaktadır. Bu kısımda Melioranskiy’nin bitirmeye ömrünün yetmediği ve öğrencisi Samoyloviç tarafından tamamlanan “Muhammed Salih’in Şeybani-name” adlı eserine dair bir makale ve Samoyloviç’in anne ve babasına ithafen yazdığı bir kitap olan “Kniga Razskazov o Bitvah Tekintsev - Tekelerin Uruş Kıssa Kitabı (Tekelerin Cenk Hikâyelerine Dair Kitap)” adlı eseri yer almaktadır. Kitabında Samoyloviç, tarihî yazma ve bölümleri hakkındaki bilimsel araştırmalarına, eserin tıpkıbasımına, tercümesine ve kendi şahsî şerhlerine yer vermiştir.

İkinci kısım “İmparator Babür’ün yaratıcılığı, ‘Bâbü-r-name’ incelemesinin sorunları’ – Tvorçestvo İmperatora Babura, Problemı izuçeniya ‘Babur-name’” başlığını taşımaktadır. Bu kısımda Bâbü-r ve Bâbü-r-name ile ilgili makaleler, iki eleştiri yazısı ve üzerinde Arap harfleriyle “Mecmu’a-i Eş’ar-ı Bâbü-r Pâdişâh” başlığını taşıyan eserin Rusça “Sobraniye Stihotvorenij İmperatora Babura” başlığıyla yayımlanmış tıpkı basım, eser hakkında düşünceler ve eserin tercümesini içeren 1917 yılı baskılı araştırma kitabı yer almaktadır.

Üçüncü kısım “Türkçe etütleri ve Orta-Asya Türk Edebiyatı Ürünleri – Turetskiye etyudı i Materialı po Sredneaziatsko-Turetskoy literature” başlığını taşımaktadır. Buraya Samoyloviç’in arşivde kalmış çalışmaları G. F. Blagova tarafından dâhil edilmiştir. Bu kısımda 13. yüzyılda yazılmış olan Yusuf ile Züleyha adlı Türkçe eserin lehçesel kimliği, Ali Şir Nevaî başta olmak üzere çeşitli Orta-Asya Türk şairleri ve ‘tuyuğ’lar başta olmak üzere incelenen şairlerin çeşitli şiirleri, Şecere-i Terakime’nin bir listesi gibi çeşitli konuları ele alan makaleler yer almaktadır.

İkinci bölümün son kısmı “Edebî dillerin teorisi ve tarihî dönemlere ayrılması – Teoriya i istoričeskaya periodizatsiya literaturnih yazıkov” başlığını taşımaktadır. Bu kısımda Orta-Asya sahasında Türkçenin edebî bir dil olarak ortaya çıkma süreci, Altın Ordu (Cuçi-Ulus) edebî dili, Türk dillerinin birbirleriyle ilişkileri, Çağatayca dönemindeki lehçelerin edebî dile katkısı gibi konuları ele alan makaleler bulunmaktadır.

Kitabın, G. F. Blagova ve D. M. Nasilov tarafından hazırlanan “İlaveler” kısmı

Eserin son kısmında (951-1053) “İlaveler” bulunmaktadır. Burada önce, F. D. Aşnin tarafından hazırlanan A. N. Samoyloviç’in tüm eserlerinin listesi yer almaktadır. A. N. Samoyloviç’in arşiv mirası hakkında L.V. Dmitriyeva tarafından yazılan şerh ve düzeltmeler ve ardından çoğunluğunu G. F. Blagova’nın birini ise D.M. Nasilov’un yazdığı “Yorumlar ve haşiyeler – Kommentarii i primeçaniya” kısmı gelmektedir. Bu kısımda, bilimsel araştırma gezisi çerçevesinde Türkmenistan’da bulunan A. N. Samoyloviç’e hocası Platon Mihayloviç Melioranskiy tarafından gönderilen özel bir mektup, yine hocası tarafından 1904 ile 1906 yılları arasında Samoyloviç’e gönderilen ve Samoyloviç’in girmesi gereken sınavlar, hazırlaması gereken ödevler, hocasının bazı araştırmaları hakkında kendisinden yardım talebi gibi günlük işlerle ilgili 13 kartpostal, Samoyloviç’in yazdığı makalelerin onun bilimsel serüve-

nindeki yeri ve önemi, Samoyloviç'in eserleri arasındaki ilişki ve tamamlayıcı rolleri gibi konular ele alınmıştır. Bu bölümde, Samoyloviç ile hocası Melioranskiy arasındaki hoca-öğrenci ilişkisinin boyutlarını ve Samoyloviç'in hocasına bağlılığının ve vefasının örneklerini G. F. Blagova'nın açıklayıcı notlarıyla öğrenme imkânı buluyoruz. İlaveler kısmında daha sonra "Kısaltmalar", "Bibliografya", "İsim indeksi", "(Türkçe) Eserlerin isim indeksi" ve nihayet "İçindekiler" kısmı yer almaktadır.

20. yüzyıl Rus Türkolojisinin vakitsiz söndürülen yıldızı Samoyloviç'in yayımlanmış ve yayımlanmamış çalışmalarını bir bütün halinde Türkolojinin hizmetine sunulması önemli bir hizmettir.